

ΤΙ ΓΥΡΕΥΟΥΝ ΜΙΑ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΙ ΔΑΙΜΟΝΕΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ;

Αχ, ο 17ος αιώνας. Μαγευτική εποχή! Μπαρόκ ρυθμοί ξεπηδούν από καλοκουρδισμένα μουσικά όργανα, προσεγμένες περούκες κοσμούν τα κεφάλια των ευγενών και τα πρώτα ρολόγια με κούκο ετοιμάζονται να ηχήσουν γλυκά. Τι λέτε; Βαριέστε να διαβάσετε για πεντακόσια χρόνια πίσω; Θα πάτε κατευθείαν στο κείμενο για τους χούλιγκαν; Μισό λεπτό, μισό λεπτό. Δεν έχει μόνο βιολιά και βράκες η εποχή. Έχει έθνη-κράτη που αναδύονται και νέες λυσσασμένες οικονομικές θεωρίες που μπαίνουν σε εφαρμογή. Έχει πείνα, κακουχία και στέρηση κι έχει κι αιματηρούς πολέμους που μαίνονται αδιάκοπα απ' άκρη σ' άκρη του πλανήτη. Δηλαδή κρίση. Και μάλιστα «Γενική Κρίση», όπως την ονόμασαν οι ιστοριογράφοι. Κρισάρα, που θα λέγαμε εμείς. Αλλά έχει και κάτι ακόμη πιο ενδιαφέρον: το κράτος να μιλά για αυτήν την κρίση και ο λόγος του να γίνεται ξόρκι που επιβάλλεται στην πραγματικότητα. Γιατί είναι ενδιαφέρον αυτό; Γιατί ζούμε κι εμείς σε μια εποχή κρίσης, δηλαδή πολέμου και στέρησης. Και άρα έχουμε κι εμείς να αντιμετωπίσουμε το ξόρκι του κρατικού λόγου όπως αυτό εξελίσσεται πεντακόσια χρόνια τώρα. Οπότε σαν κάπως να αξίζει να καθυστερήσετε ελαφρώς μέχρι να πάτε στους χούλιγκαν. Μπορεί και όχι. Προχωράμε.

Η «ΓΕΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ»

Όσπου να φτάσουμε στα ξόρκια, ωστόσο, έχουμε λίγο δρόμο να διανύσουμε. Κι ο δρόμος αυτός ξεκινάει από ακόμα παραπίσω. Συγκεκριμένα από τα μισά του 16ου αιώνα. Μια ακόμη μαγευτική εποχή! Τότε, μεταξύ περούκας και βιολιού, τα αφεντικά που κατοικούσαν στο νησί που έμελλε να γίνει γνωστό ως Βρετανική Αυτοκρατορία έκαναν κάτι σημαντικές ανακαλύψεις. Η βασικότερη εξ αυτών ήταν ότι, μπορεί στην πραγματικότητα το καθένα τους να μην ήταν παρά ένα λυσσασμένο κάθαρμα που κοιτούσε πως να δαγκώσει τα λαρύγγια των άλλων για να κυριαρχήσει, αλλά όλα μαζί είχαν ένα κοινό συμφέρον. Το συμφέρον που έδενε τα αφεντικά της Βρετανίας ήταν να δαγκώσουν τα λαρύγγια των λυσσασμένων καθαρμάτων που κατοικούσαν στις παραδίπλα περιοχές του πλανήτη. Αυτή την συνειδητοποίηση θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε κομψότερα ως εξής: η ανάδυση του έθνους-κράτους.

Η ανάδυση του έθνους-κράτους, λοιπόν, συνοδεύτηκε από οικονομικές θεωρίες που περιέγραφαν πώς το δάγκωμα των λαρυγγίων όσων βρίσκονταν σε άλλα έθνη-κράτη θα γίνει με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. Κι οι θεωρίες αυτές πήραν το όνομα «μερκαντιλισμός». Στον πυρήνα του, ο μερκαντιλισμός είχε μια έννοια που μας κάνει παρέα ως σήμερα. Την έννοια του εμπορικού ισοζυγίου. Δηλαδή: προκειμένου τα λυσσασμένα καθάρματα ενός έθνους-κράτους να τα πηγαίνουν συνολικά καλά, θα πρέπει να μπορούν να πουλούν έξω απ' τα σύνορα του κράτους τους περισσότερα απ' όσα αγοράζουν.¹

Απλό; Απλούστατο! Το πράγμα όμως γίνεται κάπως πιο περίπλοκο αν αναλογιστεί κανείς ότι την ίδια συνειδητοποίηση που έκαναν νωρίς-νωρίς τα αφεντικά της Βρετανίας, άρχισαν να την κάνουν και τα αφεντικά των υπόλοιπων αναδυόμενων εθνών-κρατών, καθώς ο 16ος αιώνας έδινε την θέση του στον 17ο. Γάλλοι, Ολλανδοί, Γερμανοί και πάει λέγοντας. Και όπως είναι σαφές δεν μπορούσαν όλα αυτά τα λυσσασμένα καθάρματα να πουλούν περισσότερα απ' όσα αγόραζαν. Διότι για τις μερκαντιλιστικές θεωρίες το παγκόσμιο εμπόριο ήταν ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος. Με απλά λόγια; Για να κερδίζει κάποιος, κάποιος άλλος πρέπει να χάνει. Τα λυσσασμένα καθάρματα ανεξαρτήτως εθνικής προέλευσης εφάρμοσαν διάφορα κόλπα για να ξε-

περαστεί το τέλμα. Για παράδειγμα, καβάτζωναν αποικίες και τις χρησιμοποιούσαν αφενός ως πηγή φτηνών πρώτων υλών και αφετέρου ως αποκλειστικές αγορές για τις οποίες το εμπόριο με οποιοδήποτε άλλο κράτος ήταν απαγορευμένο. Τάχιστα, όμως, κατάλαβαν ότι δεν υπήρχε παρά ένας τρόπος για να ξεπεραστεί το τέλμα αυτό. Ο πόλεμος. Πρώτα εμπορικός, που στην πράξη έπαιρνε την μορφή δασμών επί δασμών με σκοπό τα εισαγόμενα προϊόντα να φτάνουν στην εγχώρια αγορά σε υψηλές τιμές που θα αποθάρρυναν την κατανάλωσή τους. Και έπειτα κανονικός. Δηλαδή θα σας βαράμε με τα κανόνια μέχρι να στρώσετε και να αγοράζετε τις μαλακίες μας με το ζόρι χωρίς να βάζετε δασμούς και να μας κάνετε κόνξες.

Τον 17ο αιώνα όλα τα παραπάνω τέθηκαν σε εφαρμογή. Κι έτσι είναι που από το 1611 έως το 1669 ανά πάσα στιγμή εξελισσόταν τουλάχιστον ένας μείζων πόλεμος μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων, χωρίς διακοπή. Σύμφωνα με τους αρμόδιους, κατά την περίοδο αυτή έλαβαν χώρα περισσότεροι πόλεμοι ανά την υφήλιο σε σύγκριση με οποιαδήποτε άλλη εποχή ως το 1940.² Επάξια, λοιπόν, η περίοδος έλαβε το όνομα «η εποχή των στρατιωτών» από τον Ιταλό λόγιο και στρατιωτικό Φούλβιο Τέστι, ενώ ο Βρετανός φιλόσοφος Τόμας Χομπς, που θα τον περάσουμε ένα καλό χεράκι παρακάτω, συμπέρανε ότι «η φυσική κατάσταση του ανθρώπου είναι ο πόλεμος».³ Το γενικό πλάκωμα όλων εναντίον όλων διήρκεσε κοντά έναν ολόκληρο αιώνα. Στο τέλος τα ευρωπαϊκά κράτη είχαν σταθεροποιήσει σχετικά τα σύνορά τους και τις αποικίες τους και είχε εγκαθιδρυθεί αυτό που ονομάστηκε «ισορροπία των δυνάμεων». Δηλαδή η Βρετανική Αυτοκρατορία είχε καταστεί κυρίαρχη κι όλοι οι υπόλοιποι είχαν αναλάβει τον ρόλο τους. Όποιος ένιωθε ριγμένος απ' την ισορροπία, θα έπρεπε υπερασπιστεί την δυσφορία του με κανονικές διαφορετικές να φάει αυτός τις κανονικές και να κάτσει σ' αυγά του. Το όλο πράγμα επισφραγίστηκε με την Συνθήκη της Ουτρέχτης που έλαβε χώρα σε ολλανδικό έδαφος από το 1713 ως το 1715 και εγκαινίασε μια περίοδο ειρήνης.

Κατά την διάρκεια του 17ου αιώνα, λοιπόν, τα έθνη-κράτη πήραν μορφή, συγκρούστηκαν και ένα νέο σύστημα διεθνών σχέσεων εγκαθιδρύθηκε, στάζοντας φυσικά ποτάμια από αίμα.

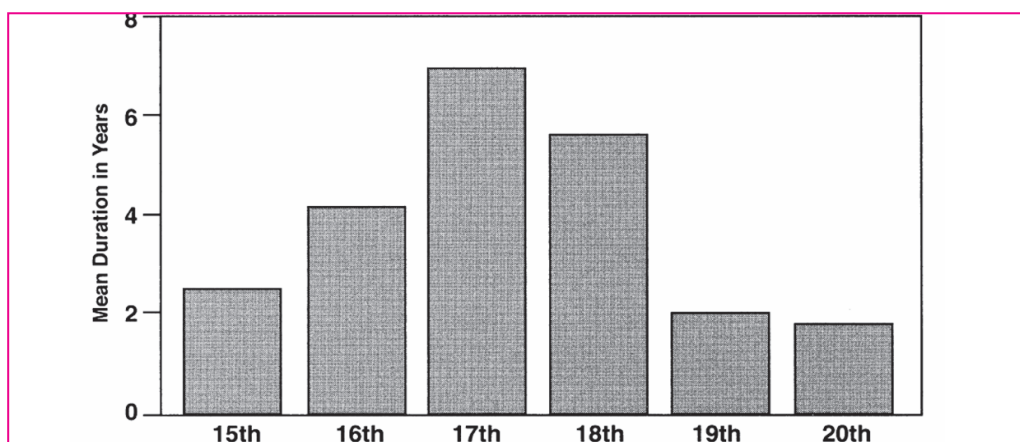
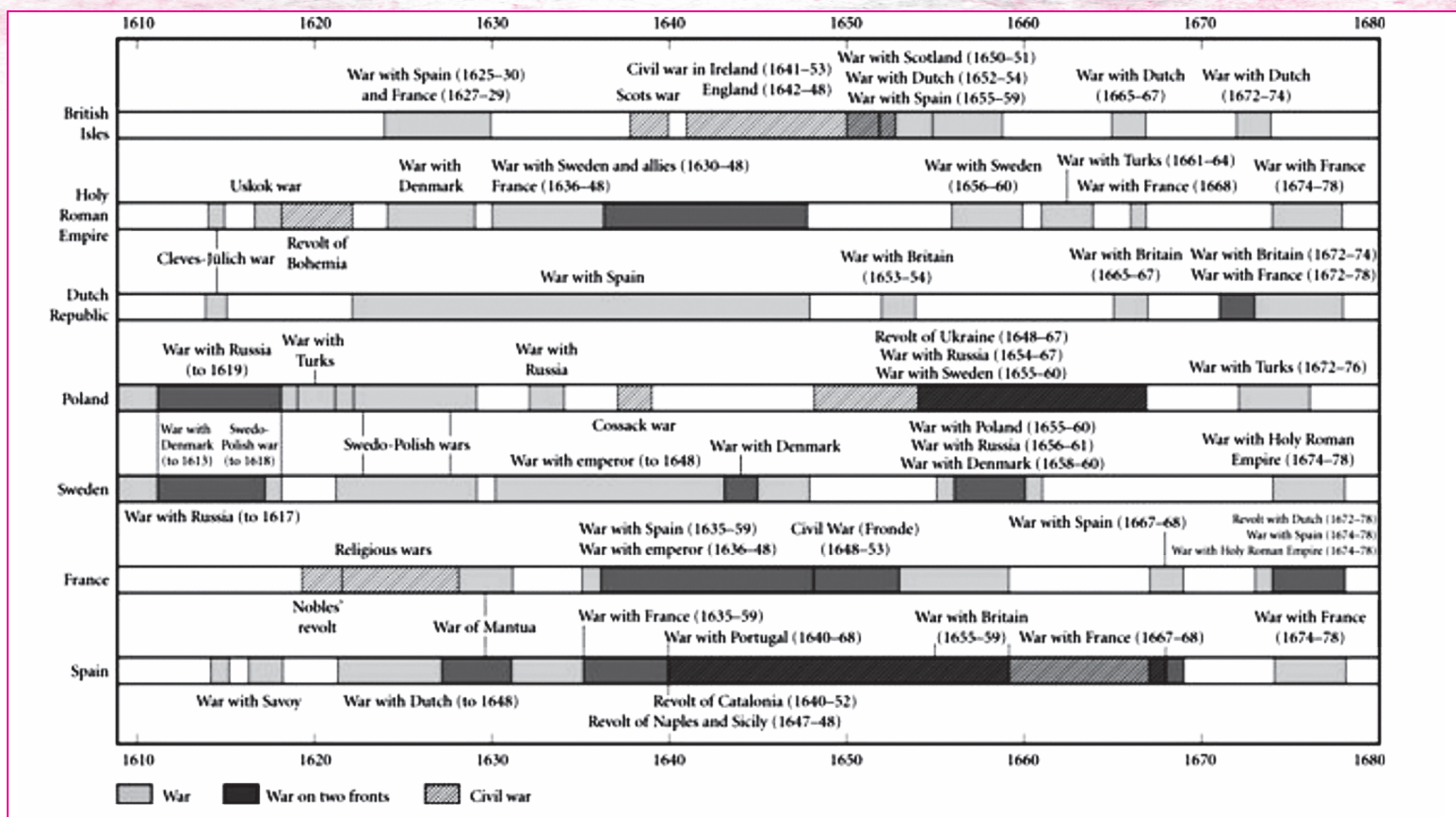
Όπως μπορεί να καταλάβει εύκολα κανείς, οι δεκαετίες που χρειάστηκε το νέο σύστημα διεθνών σχέσεων για να εγκαθιδρυθεί δεν ήταν και οι πιο ευχάριστες της ανθρώπινης ιστορίας. Ο ιστορικός Έρικ Χομπσμπάουμ υποστήριξε συγκεκριμένα ότι κατά την διάρκεια του 17ου αιώνα η Ευρώπη ήταν σε κρίση.⁴ Η κρίση αυτή, όπως προαναφέραμε, βαφτίστηκε από τον ίδιο και άλλους ιστορικούς με το όνομα «Γενική Κρίση». Και την περιέγραψαν: το εμπόριο πήγαινε από το κακό στο χειρότερο, οι τιμές των προϊόντων είχαν πάρει την ανηφόρα δίχως προηγούμενο, οι συνθήκες ζωής είχαν γίνει παντελώς δυσβάσταχτες, η θνησιμότητα είχε φτάσει σε πρωτόγνωρα επίπεδα κι η κοινωνική αναταραχή εκδηλωνόταν διαρκώς και σε οποιοδήποτε σημείο.

Κατά την γνώμη μας, η κρίση αυτή δεν αποτελεί κάποιο ανεξήγητο φαινόμενο. Προκειμένου τα έθνη-κράτη να εμπλακούν στον διακρατικό ανταγωνισμό όλων εναντίον όλων έπρεπε να οικοδομήσουν πολεμικές οικονομίες και πολεμικές κοινωνίες. Δηλαδή, οικονομίες απόλυτης στέρησης και σπάνης καθώς και κοινωνίες σιδηράς πειθαρχίας. Αυτό ήταν το προαπαιτούμενο για την ανάδυση ενός νέου συστήματος διεθνών σχέσεων.

Κι όμως ο κρατικός λόγος της εποχής, όπως εκφραζόταν από τους διανοούμενους και τους αξιωματούχους είχε να προσφέρει διαφορετικές ερμηνείες για τα αίτια της κρίσης. Αυτές τις ερμηνείες θα εξετάσουμε παρακάτω. Κατά την γνώμη μας έχουν ιδιαίτερη σημασία.

ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΚΑΠΩΣ ΠΑΛΑΒΟΥΤΣΙΚΕΣ: Η ΘΕΪΚΗ ΟΡΓΗ

Τα αφεντικά κι οι ειδικοί τους, λοιπόν, όπως θα αναμέναμε άλλωστε, δεν βγήκαν να πουν «κοιτάχτε να δείτε, τώρα παίζει μερκαντιλισμός που σημαίνει ότι θα ψοφάτε απ' την πείνα και θα το βουλώνετε γιατί έχουμε κάτι εχθρούς να πλακώσουμε στις κανονικές και μόνο έτσι θα τα καταφέρουμε». Αντιθέτως, προσέφεραν άλλες ερμηνείες για όλα τα δεινά που λάμβαναν χώρα κατόπιν δικής τους πρωτοβουλίας. Επρόκειτο για τιμωρία απ' τα ουράνια, έλεγαν. Βίδωσε εν πάσει περιπτώσει πολύ άσχημα ο Θεός που οι άνθρωποι επιδίονταν σε ένα σωρό ανωμαλίες, γι' αυτό και τους τιμωρούσε με την πείνα

Αν δεν πιστεύετε ότι ο 17ος αιώνας δικαιολογεί το όνομα «η εποχή των στρατιωτών», ρίξτε μια ματιά στα διαγράμματα. Πάνω μια προσπάθεια οπτικοποίησης του πόσα μέτωπα ήταν ανοιχτά ανά πάσα στιγμή ανά τον κόσμο την ίδια περίοδο. Αρκετά η μέση διάρκεια του πολέμου κατά την περίοδο αυτή σε έτη. Το «εποχή των στρατιωτών» ακούγεται κάπως απαλό τώρα, έτσι;

ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΚΑΠΩΣ ΠΑΛΑΒΟΥΤΣΙΚΕΣ: ΟΙ ΜΑΓΙΣΣΕΣ

Βέβαια η οργή του θεού δεν ήταν η μόνη ερμηνεία που εμφανίστηκε για να εξηγήσει τις συμφορές της γενικής κρίσης. Μια άλλη, που έχει μάλιστα μείνει στην ιστορία για την παλαβωμάρα της, ήταν η απόδοση των ευθυνών για τις κακουχίες της εποχής στις μάγισσες από των οποίων τα τσουκάλια και τις τελετές πήγαζαν τα δεινά που είχαν βρει ολόκληρο τον πλανήτη. Το κυνήγι των μαγισσών που κατά την διάρκεια του 17ου αιώνα εξαπλώθηκε σε κάθε κράτος που σεβόταν τον εαυτό του κι είχε αμέτρητες γυναίκες ως θύματα, έχει κάτι πολύ κοινό με τα μέτρα για τον εξευμενισμό του Κυρίου που παρακολουθήσαμε προηγουμένως. Με την υπεροψία του 21ου αιώνα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ένας ανορθολογισμός της εποχής. Αλλά, αντιθέτως, πρόκειται για ακόμα μια περίπτωση που ο κρατικός λόγος συσκοτίζει την πραγματικότητα και παράλληλα επιβάλλεται επάνω της.

Πρόσφατα ξαναδιαβάσαμε το βιβλίο της Σίλβια Φεντερίτσι *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα*⁶ που μας έχει φανεί χρήσιμο σε πολλές περιπτώσεις. Και μας φάνηκε χρήσιμο ακόμη μία φορά με διαφορετικό τρόπο. Η Φεντερίτσι προσπαθεί να υποστηρίξει ότι οι εκστρατείες κατά των μαγισσών ήταν κάτι άλλο από κάποιου είδους «μαζική ψύχωση από τα κάτω» με τον εξής τρόπο:

Προτού ο ένας γείτονας αρχίσει να κατηγορεί τον άλλον και πριν κυριευτούν από «πανικό» ολόκληρες κοινότητες, είχε προηγηθεί μια διαρκής κατήχηση, με τις αρχές να δηλώνουν δημόσια την ανησυχία τους για την εξάπλωση των μαγισσών και να γυρίζουν από χωριό σε χωριό με σκοπό να διδάξουν στους ανθρώπους πώς να τις ξεχωρίζουν. [σελ. 230]

και με την έλλειψη. Όπως το έθεσε το 1648 ο υπουργός Εσωτερικών Υποθέσεων του Συμβουλίου της Καστίλης:

Η βασική αιτία για τις συμφορές που μαστίζουν αυτό το βασίλειο είναι οι δημόσιες αμαρτίες και αδικίες που διαπράττονται.

Με την πρώτη ματιά τούτες οι εξηγήσεις φαντάζουν πράγματι κάπως παλαβές. Εύκολα θα μπορούσε κανείς να παρασυρθεί και να τις αποδώσει σε κάποιον ανορθολογισμό που κυριαρχούσε στα μυαλά των ανθρώπων προτού ο κόσμος δει το φως της καπιταλιστικής επιστήμης. Αλλά ας παρακολουθήσουμε τον Καστιλιάνο υπουργό λιγάκι ακόμα:

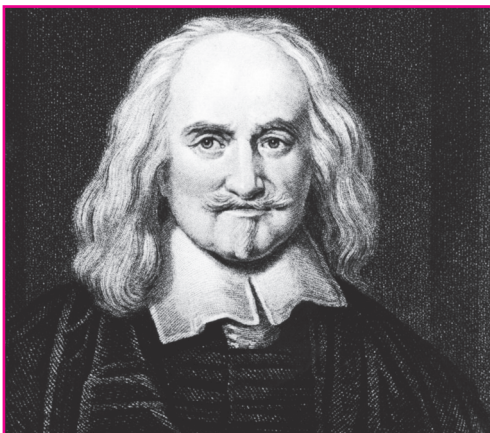
[Η τιμωρία των αμαρτιών] και η απόδοση της δικαιοσύνης με την απαραίτητη εντιμότητα και ταχύτητα είναι οι πιο σημαντικοί τρόποι ώστε να υποχρεώσουμε τον Κύριο μας να παρέχει τις επιτυχίες που αυτή η Μοναρχία έχει τόσο πολύ ανάγκη.⁵

Και να που αυτές οι παλαβές εξηγήσεις, όπως φαίνεται, δεν είναι εξηγήσεις μέσα σε κεφάλια έτσι γενικά κι αόριστα. Καθώς διαδίδονται συστηματικά, τεκμηριώνονται με κάθε διαθέσιμο τρόπο, επιβάλλονται ως οπτική για τον κόσμο στην κοινωνία και τελικά υιοθετούνται επίσημα, φιλοδοξούν να αλλάξουν τον τρόπο που διεξάγεται η ζωή, να επιβληθούν και πάνω στην πραγματικότητα.

Κι αυτές οι εξηγήσεις πράγματι το έκαναν. Στην Γερμανία, τα προτεσταντικά δικαστικά σώματα της Νυρεμβέργης διέταζαν τους πολίτες να επιδείξουν σύνεση στην κατανάλωση φαγητού, ποτού και μό-

δας προκειμένου να αποφευχθεί η θείκη μήνη. Στην παραδίπλα Βαυαρία κυκλοφόρησαν διατάγματα που απαγόρευαν τον χορό, τον τζόγο και το πιώμα και ανά διαστήματα απαγόρευαν και τον εορτασμό των καρναβαλιών. Τα διατάγματα της Βρετανικής βουλής το 1642 ισχυρίζονταν κι εκείνα ότι «τα δημόσια αθλήματα δεν συνάδουν με την δημόσια συμφορά ούτε και οι δημόσιες παραστάσεις με την εποχή της ταπείνωσης» κι έτσι απαγόρευαν κάθε δημόσια εκδήλωση. Λίγα χρόνια αργότερα το 1648 το δικαστήριο του Λονδίνου αποφάσισε ότι όλα τα θέατρα έπρεπε να κατεδαφιστούν ενώ την ίδια χρονιά είχαν απαγορευθεί τα Χριστούγεννα και άλλοι δημόσιοι εορτασμοί.

Η θείκη οργή, λοιπόν, ίσως στα δικά μας αυτιά να μην ευσταθεί και πολύ ως ερμηνεία για την πραγματικότητα. Τα μέτρα και οι αποφάσεις που πάρθηκαν με αιτιολογία αυτήν την ερμηνεία, όμως, ήταν πολύ πραγματικά. Και μάλιστα ήταν εξαιρετικά ταιριαστά με τις επιδιώξεις των αφεντικών και τις мерκαντιστικές τους θεωρίες. Περιορίζαν την εσωτερική κατανάλωση και οικοδομούσαν μια κοινωνία πειθαρχίας. Αυτός ο λόγος, λοιπόν, των αφεντικών από την μία συσκοτίζει την πραγματικότητα και από την άλλη έκανε κάτι ακόμα πιο εντυπωσιακό. Επιβαλλόταν πάνω της και την χρησιμοποιούσε προκειμένου αυτή να διαμορφωθεί όπως την επιθυμούσαν τα αφεντικά. Αυτό είναι το ξόρκι, που λέγαμε απ' την αρχή.

Ο Τόμας Χομπς, συγγραφέας του Λεβιάθαν. Σοβαρός κύριος, σοβαρές ιδέες αλλά και το κυνήγι μαγισσών μια χαρά του καλάρεσε.

Ένα από τα πρώτα έργα της τυπογραφίας ήταν να προειδοποιεί το κοινό για τους κινδύνους που δημιουργούσαν οι μάγισσες, μέσα από φυλλάδες που δημοσιοποιούσαν τις πιο διάσημες δίκες και τις λεπτομέρειες για τα φρικτά τους κατορθώματα. [σελ. 231]

Η δαιμονολογία από μόνη της, λοιπόν, μπορεί όντως να είναι ένας λόγος που φαντάζει μουρλός και παράδοξος. Παύει όμως να είναι απλά αυτό όταν υιοθετείται από το κράτος και αρχίζει να χρησιμοποιείται προκειμένου να καθορίσει το πώς διεξάγονται οι ζωές των ανθρώπων. Γιατί τι άλλο είναι η «διαρκής κατήχηση» παρά οργανωμένο κρατικό σχέδιο; Ποιος αποφασίζει τι θα επιτρέπεται και τι δεν θα επιτρέπεται να περιλαμβάνουν οι φυλλάδες και με ποιον τρόπο θα διανέμονται αν όχι το κράτος;

Ο Τόμας Χομπς, στον οποίο υποσχεθήκαμε να επιστρέψουμε, έζησε την εποχή που διεξαγόταν στην Ευρώπη το μεγάλο κυνήγι των μαγισσών. Στο μνημειώδες έργο του *Λεβιάθαν* που κυκλοφόρησε το 1651 και με το οποίο μιλούσε για το πώς πρέπει να είναι το οργανωμένο κράτος, είχε περιλάβει ένα κεφάλαιο για τον Λόγο. Εκεί ο Χομπς σημειώνει:

[...] το να βλάπτουμε [...] με τη γλώσσα δεν είναι παρά κατάχρηση της ομιλίας. Εκτός και αν πρόκειται για αυτούς που είμαστε υποχρεωμένοι να κυβερνούμε. Τότε δεν είναι για να βλάψουμε, παρά για να διορθώσουμε και να βελτιώσουμε.⁷

Νομίζουμε ότι ο εν πολλοίς ακατανόητος αυτός φιλόσοφος είχε ο ίδιος κατανοήσει πολύ καλά τον κρατικό λόγο με τον τρόπο που τον περιγράφουμε σε αυτό το κείμενο. Το παραπάνω απόσπασμα δεν είναι ηθικοπλαστικό, ούτε αναφέρεται έτσι γενικόλογα στην ομιλία και την γλώσσα. Αλλά στην γλώσσα που χρησιμοποιούν αυτοί που είναι «υποχρεωμένοι να κυβερνούν». Μιλά, δηλαδή, για την δύναμη που έχει αυτός ο κρατικός λόγος να επιβάλλεται πάνω στην πραγματικότητα. Κι ο Χομπς το απέδειξε αυτό με την ίδια του την στάση στη ζωή. Όπως μας πληροφορεί η Φεντερίτσι, «παρά τον σκεπτικισμό του για την πραγματικότητα της μαγείας, ενέκρινε τις διώξεις ως μέσο κοινωνικού ελέγχου» [σελ. 231]. Με άλλα λόγια: από την στιγμή που επιτυγχάνεται ο κοινωνικός έλεγχος, οι ερμηνείες και οι αιτιολογήσεις που επιστρατεύθηκαν για να επιτευχθεί έχουν διαφύγει από την σφαίρα της «αλήθειας» και του «ψεύδους». Έχουν γίνει πια

πραγματικότητα, επειδή το κράτος το έχει επιλέξει.

Εν τω μεταξύ, μην ξεχνιόμαστε! Η εποχή που εξετάζουμε είναι όπως την περιγράψαμε αρχικά. Έθνη-κράτη σε σύγκρουση, μερκαντιλισμός και πόλεμος. Και τι πιο επιθυμητό από τον κοινωνικό έλεγχο για κράτη που ετοιμάζονται να συμμετέχουν σε σφαγεία; Το ξόρκι είχε κάνει για μια ακόμη φορά την δουλειά του. Κάπως ειρωνικό αν αναλογιστούμε ότι αυτοί που έκαιγαν μάγισσες στην πυρά, τα αφεντικά κι οι αξιωματούχοι τους δηλαδή, ήταν οι ίδιοι που τελικά έκαναν τα μάγια.

ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΚΑΠΩΣ ΠΑΛΑΒΟΥΤΣΙΚΕΣ: Η ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ

Αυτά, λοιπόν, με τις ερμηνείες που έδιναν τα αφεντικά της εποχής για την «Γενική Κρίση» του 17ου αιώνα. Ωστόσο, έχουμε μια ακόμα να προσθέσουμε στην λίστα. Αυτή, βέβαια, δεν προέρχεται από την εποχή της περούκας και του ρολογιού με κούκο. Αντιθέτως, εμφανίστηκε πολύ πιο πρόσφατα. Είναι μια θεωρία που υποστηρίχθηκε τον 21ο αιώνα και σύμφωνα με την οποία κομβικό ρόλο στην κρίση εκείνη, έπαιξε... η κλιματική αλλαγή! Πιο συγκεκριμένα οι υποστηρικτές αυτής της θεωρίας ισχυρίζονται ότι κατά τον 17ο αιώνα ο πλανήτης πέρασε μια «μικρή εποχή των παγετώνων». Ήταν, λοιπόν, οι διακυμάνσεις στην θερμοκρασία και τα επακόλουθα ακραία καιρικά φαινόμενα από τα οποία προέκυψε το μεγαλύτερο τμήμα των συμφορών που ήδη έχουμε περιγράψει. Από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές της θεωρίας αυτής είναι ο Βρετανός ιστορικός Τζόφρι Πάρκερ στου οποίου την δουλειά έχουμε αναφερθεί ήδη εκτενώς στα προηγούμενα τμήματα ετούτου του κειμένου.

Ο Πάρκερ, λοιπόν, στο άρθρο του *Κρίση και Καταστροφή*, το οποίο είναι γραμμένο το 2008 συμπέρανε, όχι δίχως κάποια πίκρα, ότι έως εκείνη την στιγμή η τεκμηρίωση της σχέσης μεταξύ κλίματος και καταστροφής είχε υπάρξει στην καλύτερη περίπτωση πολύ ελλιπής. Κι όμως, όσοι υποστήριζαν ότι αυτή η σχέση είναι υπαρκτή και σημαντική είχαν λόγους να αισιοδοξούν. Γιατί από τα τέλη του περασμένου αιώνα ως και τις μέρες μας έχει συλλεχθεί πλήθος δεδομένων ικανό να υποστηρίξει αυτήν την αφήγηση. Έχει φτιαχτεί, μας πληροφορεί ο Πάρκερ, ένα «ανθρώπινο αρχείο» και ένα «φυσικό αρχείο». Δηλαδή, οι ανθρωπιστικοί επιστήμονες έχουν ξαμολυθεί να συντάσσουν καταλόγους με αναφορές σε «μεγάλες βροχές» και «παγωμένες λίμνες» και «πολύ κρύο» όπως τις βρίσκουν στις πρωτογενείς πηγές που προέρχονται από τον 17ο αιώνα. Κι οι θετικοί επιστήμονες έχουν καταπιαστεί με φαινομενικά βαρετές έρευνες σε τομείς όπως η «παλαιοκλιματολογία» και η «παγετωνολογία» που μπορούν να προσφέρουν μια εικόνα του πώς ήταν το κλίμα εκείνα τα παλιά και ξεχασμένα χρόνια. Από το 1999 και στο εξής δε, μας λέει, έχουν δημοσιευθεί κλιματολογικές μελέτες που προσπαθούν να παρουσιάσουν αναλυτικά το κλίμα που επικρατούσε τότε που τα έθνη-κράτη αναδύονταν λυσσασμένα. Κατά την γνώμη του Βρετανού ιστορικού, με την χρήση αυτών των στοιχείων μπορεί να τεκμηριωθεί επαρκώς η θεωρία ότι η «γενική κρίση» είχε από πίσω της μια «κλιματική κρίση».

Κατά την δική μας γνώμη, όλες οι ερμηνείες της

Ο Ζαν Μποντέν. Άλλος σοβαρός κύριος. Συγγραφέας της πρώτης πραγματείας περί πληθωρισμού και ταυτόχρονα συγγραφέας δαιμονολογικών μελετών. Με την οπτική περί κρατικού λόγου που παραθέτει ο Χομπς τα δύο αυτά ενδιαφέροντα παύουν να φαίνονται ιδιαίτερα ασυμβίβαστα.

κρίσης αυτής που δεν έχουν στο επίκεντρό τους τον ανταγωνισμό των κρατών προκειμένου να αναδυθεί ένα νέο σύστημα διεθνών σχέσεων είναι ύποπτες. Η εγκυρότητά τους δεν κρίνεται από την πληθώρα ή την έλλειψη στοιχείων αλλά από το κατά πόσο υιοθετούνται από το κράτος. Και η χρήση τους δεν είναι να μας διαφωτίσουν. Είναι να συσκοτίσουν την πραγματικότητα και έπειτα να την διαμορφώσουν. Έχει όμως καμιά κάψα ο Τζόφρι Πάρκερ κι η παρέα του να συσκοτίσουν και να διαμορφώσουν την πραγματικότητα του 17ου αιώνα; Όχι, απλώς αναγνωρίζει ότι οι κλιματικές εξηγήσεις έχουν πάρει την θέση τους μεταξύ των ερμηνειών που μας επιβάλλει το κράτος για την πραγματικότητα σήμερα. Επομένως όποιος έχει να συνεισφέρει στην οικοδόμηση και την ενίσχυσή τους είναι βέβαιο ότι θα πληρώνεται αδρά. Έτσι κι ο Πάρκερ, στο τέλος του άρθρου του ζητά χρηματοδότηση για να γράψει μια ιστορία του κόσμου στην οποία ως κινητήριος δύναμη θα παρουσιάζεται η «κλιματική αλλαγή».

Από κρατική σκοπιά, ο στόχος ετούτων των αντιλήψεων είναι να επιβληθούν στο παρελθόν προκειμένου να καθορίσουν το παρόν μας. Γιατί, αναλογιστείτε τι άλλο έχει συμβεί κατά την διάρκεια που συγκεντρώνονταν τα πολύτιμα αρχεία του Πάρκερ με τα δεδομένα τους. Τα έθνη-κράτη έχουν βγει και πάλι στο προσκήνιο, οπλισμένα και λυσσασμένα. Έχουν δηλώσει και πάλι ότι περνάνε κρίση. Και έχουν και πάλι ριχτεί στον πόλεμο, άλλοτε εμπορικό κι άλλοτε κανονικό, προκειμένου να αποφασιστεί αν θα αναδυθεί ένα νέο σύστημα διεθνών σχέσεων ή αν το παλιό βαστάει ακόμα. Εν τω μεταξύ, ο λόγος περί κλίματος έχει αποκτήσει κομβική θέση στον κόσμο μας, σε αυτόν τον κόσμο. Έχει επηρεάσει με πολύ έντονο τρόπο το πώς διεξάγεται ο διακρατικός ανταγωνισμός, όπως συμβαίνει για παράδειγμα όταν κράτη βάζουν δασμούς στις αυτοκινητοβιο-

μηχανίες άλλων κρατών για «περιβαλλοντικούς λόγους».⁸ Αλλά έχει επηρεάσει και το πώς διεξάγεται η ζωή στο εσωτερικό των κρατών αυτών, όπως για παράδειγμα όταν οι διατροφικές και κοινωνικές μας συνήθειες μπαίνουν στο μικροσκόπιο με γνώμονα τις επιπτώσεις τους στο κλίμα⁹ ή όταν η απόφαση του κατά πόσο θα επιτρέπεται η κυκλοφορία μας εξαρτάται από την ένταση «κλιματικών φαινομένων».¹⁰

Επομένως; Επομένως είμαστε αντιμέτωποι με το ξόρκι. Οι επιστήμονες ασχολούνται τώρα τόσο έντονα με το κλίμα, την ιστορία του και την τωρινή του κατάσταση, επειδή οι κρατικές χρηματοδοτήσεις στρέφουν το ενδιαφέρον τους προς αυτήν την κατεύθυνση. Και η κεντρική θέση που έχει αρχίσει να καταλαμβάνει το κλίμα στις ερμηνείες μας για τον κόσμο και στο πώς ζούμε τις ζωές δεν είναι επειδή αυτή η επιστημονική ενασχόληση έχει αποφέρει καρπούς. Αλλά επειδή ο κρατικός λόγος την έχει υιοθετήσει. Και το ξέρουμε ότι ίσως σας έχουμε κουράσει με την επανάληψη αλλά θα το πούμε ακόμα μία φορά. Ο κρατικός λόγος έχει την δυνατότητα να συσκοτίζει την πραγματικότητα, δηλαδή να παίρνει τον παγκόσμιο διακρατικό ανταγωνισμό και τις επιπτώσεις του και να τις μεταφράζει σε «κλιματική αλλαγή» κι έπειτα να την διαμορφώνει, δηλαδή να καθορίζει το πώς θα διεξάγονται οι ζωές μας επιστρατεύοντας ως επιχείρημα ακριβώς αυτήν την «κλιματική αλλαγή». Αυτό είναι το ξόρκι με το οποίο είμαστε αντιμέτωποι. Αν μη τι άλλο, ο Χομπς θα ήταν περήφανος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: Η ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΡΑΤΙΚΟ ΛΟΓΟ

Στο *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα* βρίσκουμε την εξής αφήγηση:

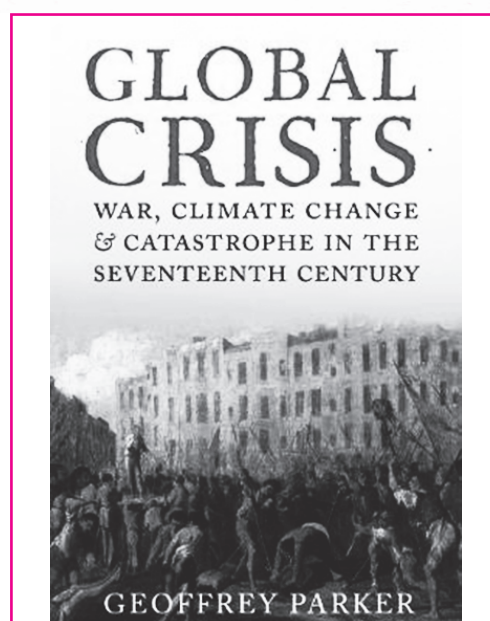
Παρά τις ατομικές απόπειρες από γιους, συζύγους ή πατεράδες να σώσουν τις γυναίκες συγγενείς τους από την πυρά, δεν έχουμε, με μία μονάχα εξαίρεση, καμία αναφορά σε οργανωμένες προσπάθειες ανδρών να αντιδράσουν στις διώξεις. Εξαίρεση αποτελούν οι ψαράδες της Χώρας των Βάσκων όπου ο Γάλλος ιεροεξεταστής Πιέρ Λανκρ ηγείτο μαζικών δικών που οδήγησαν στο κάψιμο ίσως και έξι χιλιάδων γυναικών. Ο Μαρκ Κουρλάνσκι αναφέρει ότι οι ψαράδες ήταν απόντες απασχολημένοι με την αλιεία βακαλάου. Ωστόσο «[όταν οι άνδρες] του αλιευτικού στόλου του Σαν Ζαν Ντε Λους, ενός από τους μεγαλύτερους [στη Χώρα των Βάσκων] άκουσαν τις φήμες ότι οι γυναίκες τους, οι μητέρες τους και οι κόρες τους είχαν ξεγυμνωθεί, μαχαιρωθεί και πολλές είχαν ήδη εκτελεστεί, το ψάρεμα του βακαλάου το 1690 τελείωσε δύο μήνες νωρίτερα. Οι ψαράδες επέστρεψαν με ρόπαλα στα χέρια και απελευθέρωσαν τις μάγισσες που οδηγούνταν στο σημείο της πυράς».¹¹

Για να κατανοήσουμε την σημασία αυτής της αφήγησης πρέπει να αναρωτηθούμε: Τι ήταν αυτό το τόσο μοναδικό που έκανε τους Βάσκους ψαράδες να μείνουν ανεπηρέαστοι από τον κρατικό οργανωμένο πανικό που λύγιζε τις αντιστάσεις όλων των υπόλοιπων; Κατά την γνώμη μας, ήταν ο ωκεανός. Όχι, δεν αποτρελαθήκαμε. Εννοούμε ότι ανάμεσα στους ψαράδες και την δύναμη του κρατικού

λόγου παρεμβαλλόταν ένας ολόκληρος ωκεανός. Το ξόρκι δεν μπορούσε να τους φτάσει στη μέση της θάλασσας. Μπορούμε να τους φανταστούμε να λείπουν την στιγμή που εξελίσσονται πίσω στην πατρίδα τους οι κρατικά οργανωμένες εκστρατείες κατήχησης. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι εκείνες οι φυλλάδες με τα κατορθώματα των μαγισσών δεν είχαν φτάσει στα δικά τους χέρια. Και άρα η δαιμονολογία δεν είχε προφτάσει να γίνει πραγματικότητα για εκείνους.

Ακόμα και να θέλαμε να προτείνουμε ότι πρέπει να ξαμολυθούμε στους ωκεανούς, σήμερα ούτε η θάλασσα δεν είναι αρκετή για να μας απομονώσει από τον κρατικό λόγο και την επίδρασή του. Οπότε πρέπει θέλουμε-δεν θέλουμε να βρούμε διαφορετικές λύσεις ώστε να διεκδικήσουμε την αυτονομία μας από τον κρατικό λόγο. Η καχυποψία απέναντι σε κάθε κρατική αφήγηση είναι απαραίτητη. Η προσφυγή στην ιστορία είναι ανεκτίμητη. Η εμμονή στην ταξική ανάλυση, επίσης. Μ' αυτά τα εργαλεία θα πρέπει να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τι θέλουν να πουν τα αφεντικά κι οι ειδικοί τους όταν μιλάνε για την σχέση των καταστροφών με την κρίση κι όταν μας φοράνε αυτή την σχέση καπέλο. Το μόνο σίγουρο είναι ότι αυτό που έχει ονομαστεί «κλιματική αλλαγή» θα το βρίσκουμε διαρκώς μπροστά μας. Κι αν αδυνατούμε να το καταδείξουμε ως κρατικό λόγο, τότε η μοίρα μας θα μοιάζει πολύ λιγότερο με την μοίρα των ψαράδων που αφήφησαν τις κρατικές προσταγές και πολύ περισσότερο με των μαγισσών που παραδόθηκαν στην πυρά.

1. Για μια κάπως εκτενέστερη περιγραφή των μερκαντιλιστικών θεωριών μπορείτε να διαβάσετε το «Μερκαντισμός, 16ος Αιώνας και άλλοι Ξεπερασμένοι Αρχαϊσμοί», *Antifa* #35, 03/2013.
2. Geoffrey Parker, «Crisis and Catastrophe: The Global Crisis of the Seventeenth Century Reconsidered», *The American Historical Review*, τόμος 113, νο. 4, σελ. 1056.
3. Τις διατυπώσεις τις βρήκαμε στο Geoffrey Parker, *Global Crisis: War, Climate Change & Catastrophe in the Seventeenth Century*, Yale University Press, 2013, σελ. 92.
4. Αυτά υποστηρίζονται στο Eric Hobsbawm, «The General Crisis of the European Economy in the 17th Century», *Past & Present*, νο. 5, 05/1954.
5. Geoffrey Parker, *Global Crisis*, ό.π., σελ. 70. Οι πληροφορίες και τα αποσπάσματα που παρατίθενται στην υπόλοιπη ενότητα προέρχονται επίσης από το ίδιο.
6. Σιλβία Φεντερίτσι, *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα: Γυναίκες, Σώμα και Πρωταρχική Συσσωρευση*, Εκδόσεις των Ξένων, 2011. Τα αποσπάσματα που ακολουθούν και των οποίων αναφέρονται οι σελίδες προέρχονται από αυτή την έκδοση.
7. Τόμας Χομπς, *Λεβιάθαν ή Ύλη, μορφή και εξουσία μιας εκκλησιαστικής και λαϊκής κοινότητας*, Γνώση, 2006, σελ. 103.
8. Δείτε για παράδειγμα «Το Σκάνδαλο των Ρύπων 'μολύνει' την VW», *Καθημερινή*, 23/09/2015.
9. Για το συγκεκριμένο μπορεί κανείς να τσεκάρει την τραγελαφική σελίδα της WWF που εύκολα βρίσκεται αναζητώντας WWF Footprint στην μπάρα της γνώσης. Εκεί υπολογίζεται το κακό που κάνουμε στο κλίμα μέσα από απλές ερωτήσεις όπως «πόσο κρέας περιλαμβάνουν τα γεύματά σου» και άλλες παρόμοιες.
10. «Φυσικές καταστροφές: Το 112 θα ενημερώνει για απαγόρευση κυκλοφορίας και κλείσιμο σχολείων», *Ημερησία*, 01/11/23.
11. Σιλβία Φεντερίτσι, *Ο Κάλιμπαν και η Μάγισσα*, ό.π., σελ. 254.

Το βασικό βιβλίο του Τζόφρι Πάρκερ που τεκμηριώνει την σχέση μεταξύ καταστροφής και κρίσης. Πάντως στο εξώφυλλο δεν βλέπουμε να έβαλε καμιά βροχούλα, κάτι τύπους να σφάζονται και να εξεγείρονται έβαλε.

Blue Eye Samurai, σειρά παραγωγής Netflix, 2023. Η ιστορία εκτυλίσσεται στην Ιαπωνία του 17ου αιώνα. Την βάλαμε να παίζει κατά τύχη ένα βράδυ που βαριόμασταν. Πριν καν μάθουμε τι παίζει με τους σαμουράι και τα μπλε τους τα ματάκια, η οθόνη μάς ενημέρωνε: «Το 1633 η Ιαπωνία έκλεισε τα σύνορά της για τον έξω κόσμο. Τελείως». Τελικά ούτε στην Ιαπωνία δεν μπορούσες να ξεφύγεις από τον μερκαντισμό. Ούτε και στο Netflix...